

070.484(=135.1)(497.11)БОРБА НОАСТРĂ:81'373.234
811.135.1'282.4(497.11-11)
811.135.1'26
https://doi.org/10.18485/cllc_romana60.2023.ch7

Monica Huțanu¹

Universitatea din Belgrad
Facultatea de Filologie

 <https://orcid.org/0000-0002-4073-1663>

Annemarie Sorescu-Marinković²

Academia Sârbă de Științe și Arte
Institutul de Studii Balcanice

 <https://orcid.org/0000-0002-8389-9976>

„VORBA NOASTRĂ” (1945-1949). PRIMUL PERIODIC ÎN VARIETATEA ROMÂNĂ LOCALĂ DIN SERBIA DE EST

Articolul reprezintă cea dintâi descriere amănunțită a „Vorbei noastre”, apărută la Zaječar între 1945 și 1949, primul periodic în varietatea română locală vorbită în Serbia de est, scris și tipărit de membri ai comunității pentru comunitate, cu alfabet chirilic. Lectura celor 40 de numere ne-a permis să urmărim, pe de o parte, competiția dintre etnonimele *rumân* și *vlah* și procesul de înlocuire treptată a primului termen cu cel de-al doilea. Pe de altă parte, analiza textelor apărute în „Vorba noastră” demonstrează că, prin încercările de planificare lingvistică la nivel micro, publicația poate fi considerată o mostră de standardizare incipientă, circumstanțială a varietății limbii române vorbite în Serbia de est.

Cuvinte-cheie: varietate română, etnonime, planificare lingvistică, standardizare, Serbia de est

1. Introducere

Importanța mass-mediei pentru vizibilitatea, supraviețuirea și răspândirea unei limbi minoritare nu poate fi astăzi pusă la îndoială. În *Carta Europeană a Limbilor regionale sau minoritare*, adoptată în 1992, statele semnatare se angajează să asigure crearea unei stații de radio și a unui canal de televiziune în limbile regionale sau minoritare (sau cel puțin difuzarea periodică de programe

¹ monica.hutanu@fil.bg.ac.rs

² annemarie.sorescu@bi.sanu.ac.rs

de radio sau televiziune), precum și „să încurajeze și/sau să faciliteze crearea și/sau menținerea cel puțin a unui organ de presă în limbile regionale sau minoritare” sau publicarea periodică a unor articole de presă în limbile regionale sau minoritare (Carta, 1992, articolul 11). În mod evident însă, înființarea unor publicații în limbi minoritare, cu scopul de a da posibilitatea unei comunități de a-și exprima gândurile în limba maternă, precedă orice directive europene.

În acest articol, ne ocupăm de prima publicație periodică tipărită în Serbia răsăriteană, scrisă în varietatea română locală, cu alfabet chirilic, de membri ai comunității pentru comunitate. Este vorba de „Vorba noastră”, organul oficial al secției din Zaječar a Frontului Național din Iugoslavia (coaliția socialistă aflată la putere în Iugoslavia după Al Doilea Război Mondial). Între anii 1945 și 1949 au apărut 40 de numere din această publicație, care, din câte știm, se mai găsesc doar în Biblioteca Națională a Serbiei, unde le-am parcurs în întregime. Vom prezenta întâi pe scurt câteva informații generale despre comunitatea românofonă căreia i se adresează această publicație, cu accent pe particularitățile sale demografice și lingvistice și pe folosirea în scris a graiului local, astăzi și la momentul istoric în care apare „Vorba noastră”, iar apoi ne propunem să facem prima descriere amănunțită a acestei publicații, puțin cunoscută cercetătorilor,³ oprindu-ne și asupra câtorva observații privind folosirea etnonimelor *rumân* și *vlah*, precum și asupra unor încercări de planificare lingvistică datorită cărora „Vorba noastră” poate fi considerată o mostră de standardizare circumstanțială a varietății locale vorbite în Serbia de est.

2. Comunitatea românofonă din Serbia de est – scurtă prezentare

Comunitatea românofonă din estul Serbiei este una prin excelență rurală, ai cărei membri sunt în general bilingvi, vorbind atât o varietate regională și arhaică a limbii române (numită în sârbă *vlaški*), cât și sârba, limba oficială a statului. Datele din 2022, când a avut loc ultimul recensământ, arată că oficial această comunitate numără în acest moment 21.013 persoane, în timp ce la recensământul din 1948 (adică în perioada în care apărea „Vorba noastră”), comunitatea număra 93.440 de membri (Popis stanovništva, 2022, p. 12). Datele trebuie însă luate *cum grano salis*, pentru că membrii comunității au o identitate duală, contextuală și deseori loialitatea lor etnică nu se suprapune cu cea lingvistică (lucru observat deja de Giuglea, 1912/2008, p. 160). Astfel, toate recensămintele (cu excepția celor din 1948 și 1961, pentru care nu avem date) arată că întotdeauna au fost mai multe persoane care au declarat ca limbă maternă *vlaški*, decât cele care s-au declarat *Vlasi* (vezi Anexa 1; recensămintele fiind în sârbă, etnonimele și glotonimele sunt și ele în sârbă). De exemplu, în 1953, anul aflat cel mai aproape de perioada în

³ Câteva numere (anul I, nr. 3 (prima pagină), anul II, nr. 10 și nr. 21) se găsesc pe pagina web realizată de Paun Es Durljić (<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije>).

care apare „Vorba noastră”, aproape 200.000 de persoane au declarat *vlaški* ca limbă maternă, în timp ce doar puțin peste 28.000 s-au declarat *Vlasi*. Mai mult, o bază de date online, asociată celui mai recent recensământ (Stanovništvo, 2023), aduce informații suplimentare privind intersecția limbă maternă-etnicitate: 23.216 persoane declară că vorbesc *vlaški* ca limbă maternă, însă dintre acestea doar 15.601 persoane s-au declarat în același timp *Vlasi*, în timp ce 6.814 persoane s-au declarat sârbi (restul au declarat alte identități etnice, inclusiv română – 158 de persoane). Pe de altă parte, la recensământ s-au înregistrat și 4.755 de persoane care au declarat că sunt *Vlasi*, dar vorbesc sârba ca limbă maternă, precum și 138 de persoane care s-au declarat *Vlasi*, cu limba maternă română. Identitatea duală, hibridă a comunității se manifestă, printre altele, și în existența în comunitate a două tabere opuse ideologic: pro-română, reintegraționistă, pe de o parte, și pro-vlahă, independentistă, pe de altă parte (pentru detalii, vezi Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 153–173). În același timp însă, discrepanțele menționate reflectă existența unei conștiințe naționale sârbești în comunitate, vizibilă încă din paginile „Vorbei noastre”.

În ce privește limba, comunitatea vorbește o varietate arhaică, dialectală a limbii române, adusă prin migrații din Banat și Oltenia în special în secolele XVIII-XIX. Bibliografia dedicată comunității delimitează astfel două subgrupuri principale: *ungurenii*, mai numeroși, provenind în special din Banat și vorbind o varietate a limbii române care continuă subdialectul bănățean, și *țărani*, originari din Oltenia și vorbind o varietate a limbii române care continuă subdialectul muntean (Weigand, 1900/2008, p. 86; Pătruț, 1942, p. 331–333; Mocanu, 2021, p. XIX–XX).⁴ Ca urmare a lungii perioade de contacte doar izolate și sporadice cu limba română (standard), varietatea limbii române vorbită în Serbia de est este puternic influențată de limba sârbă. Împrumuturile, calcurile și comutările de cod sunt frecvente în vorbirea membrilor comunității (v. Sikimić, 1999), care deseori sunt mai conștienți de diferențele față de româna standard decât de legătura cu aceasta (v. Коњеп, 2020).

Din punct de vedere sociolingvistic, varietatea în discuție nu are statut oficial în Serbia (spre deosebire de româna vorbită în Voivodina – v. Huțanu & Sorescu-Marinković, 2018a) și până de curând a avut un prestigiu foarte redus atât în comunitate, cât și în afara ei. Mai recent însă, utilizarea sa a început să depășească domeniul familial. Astăzi, graiul local se întâlnește în domeniul public, atât în spații mai puțin regulate, cum ar fi online (v. Sorescu-Marinković & Huțanu, 2019; Huțanu, 2021; Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 173–198) sau în peisajul lingvistic (v. Huțanu & Sorescu-Marinković, 2023), cât și în unele

⁴ Aceleași două subgrupuri lingvistice se regăsesc și în clasificările propuse de tabăra pro-vlahă, care vorbește despre dialectul din Homolje-Braničevo și dialectul din Krajina-Timok (vezi, de ex., <http://www.gergina.org.rs/index.php/vlasko-pismo>).

școli (v. Huțanu & Sorescu-Marinković, 2015) sau în diverse publicații (v. Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 122–152).

În ce privește tradiția scrierii, anterior apariției „Vorbei noastre”, încercările mai consistente de redare în scris a limbii vernaculare trebuie puse pe seama tentativelor statului român de a retrezi o presupusă conștiință națională românească latentă în comunitățile de la sud de Dunăre. Astfel, *Cartea românului din Timoc* (1941) și *Calendarul românesc Nădejdea* (1944) sunt două publicații care conțin texte scrise în realitate în româna standard, dar transliterate cu litere chirilice, după convențiile ortografice ale limbii sârbe (pentru detalii, v. Huțanu & Sorescu-Marinković, 2018b; Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 107–114). Doar începând cu „Vorba noastră” se poate vorbi despre o reprezentare grafică a graiului local, cu particularitățile sale, și nu a românei standard.

3. Contextul apariției publicației „Vorba noastră”

Conform unui articol publicat de Cristea Sandu Timoc, cel care a avut inițiativa creării acestei publicații a fost avocatul Atanasie Radulovici, „un fost partizan comunist din armata titoistă, ajuns comisar politic”, care în octombrie 1944 i-a propus lui Cristea Sandu Timoc să înființeze „primul ziar românesc la românii timoceni, de la facerea lumii” (Sandu Timoc, 2007, p. 1–2).⁵ Sandu Timoc descrie audiența pe care o obține la Tudor Ionescu, ministrul român al Economiei, care „a fost bucuros că are prilejul să-i ajute pe românii timoceni din Serbia de Răsărit. El a aprobat un vagon de hârtie de ziar și patru vagoane de alimente pentru armata comunistă a lui Tito” (Sandu Timoc, 2007, p. 5–6) și vorbește și despre o scrisoare anonimă pe care a trimis-o pentru numărul 2 al publicației (și care este într-adevăr prezentată în numărul 2), în care își exprimă „anumite păreri în legătură cu unitatea fraților români din Serbia de Răsărit” și în care declară că „acum este momentul să alcătuiască o delegație și să mergă la mareșalul Tito, pentru ca printr-un memoriu argumentat să ceară școli în limba lor maternă, așa cum au românii din Banatul de Vest” (Sandu Timoc, 2007, p. 6).

Apariția primului număr al revistei (22 iulie 1945) trebuie însă analizată și în contextul înființării altor publicații în anul respectiv, printre care și săptămânalul „Libertatea” la Panciova/Vârșeț (în prezent apare la Panciova). Scopul inițial al acestor publicații, organe ale Frontului Național Iugoslav, era de a disemina ideologia comunistă în rândul populației vorbitoare de română din cele două regiuni – Serbia de est și Voivodina. În mai multe articole din primele numere, apariția publicației în limba română e pusă în contextul câștigării de drepturi, ca urmare a victoriei Frontului Național și a Partidului Comunist. Opoziția se face

⁵ Numele lui Atanasie Radulovici se întâlnește de câteva ori în „Vorba noastră” (de ex., semnează ca Tasa Radulovici articole în nr. 8 și 11 și este ales într-un comitet de lucru la finalul unei conferințe descrise în nr. 15).

astfel între vechea Iugoslavie, în care românii nu aveau drepturi și erau asupriți de conducători, și noua Iugoslavie comunistă, în care românii și limba lor nu mai sunt marginalizați și batjocoriți, ci și-au câștigat dreptul la existență și exprimare la fel ca toate celelalte popoare din Iugoslavia, împreună cu care au luptat cot la cot împotriva fasciștilor. Redăm mai jos câteva fragmente relevante:⁶

Njiš noi Rumanji nu am avut njiš un drjept an Jugoslavija a batrne. La noi nu sa ujtat njima. Mankatori aj Srbješč ša batut žok đe noj la tot pašu. Šćic kum nja poljikrit „Vla, Vla”! Jej povescău ka noj rumanji sanćem fakuc đin urs. Jej sa uiatau ku sala sa nje faka Srbj. Kopij nostri an školj nu kućezau sa vorbjaska limba mumjaska. Mulće fljjoašće (sic) a luvat kopij nostri pantru aja. [...]

Kand fu anu al đe 1941, sa arđikat ši Rumanji asupra fašizmuluj. [...] Mulc Rumanj sant pjeric đa randu pista toata Jugoslavija. Jej a pjerit đa anprjeuna cu Srbi, ku Hrvaci, ku Slovenci ši ku ajlalalc frac đin toata Jugoslavija. Ši đa aja Rumanji au tot đirjeptu ka ši alalalta lumja an Jugoslavija a noua demokratika fi (sic) federativa. [...] Da parćija komunista lja dat đrjept sa vorbjaska llimba lor. Njiš o data nu avut Rumanji nostri atata drjept ka akuma. Njiš odata nu avut jej llimba lor skrisa kum o arje astaz. [...]

Mai an tij an vijaca noastra, noi kućezam fara frika sa vorbim llimba noastra. La kopij nostri nu o sa lje maj fije frika, ka o sa dobandaska fljjoašće daka vorbjesk rumanješće. Ši pantru asta akuma trabuje kat maj binje pućem sa pastram đirjeptu šje lam kapatat ku multa bataje ši ku mult sande. (*Maj an taj, an vijaca noastra*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 1 (22 iulie 1945), p. 1).

Nici noi rumânii nu am avut niciun drept în Iugoslavia cea bătrână. La noi nu s-a uitat nimeni. Mâncătorii sârbești și-au bătut joc de noi la tot pasul. Știți cum ne-au poreclit „Vla, Vla”. Ei povesteau că noi rumânii suntem făcuți din urs. Ei se uitau cu sila să ne facă sârbi. Copiii noștri în școli nu cutezau să vorbească limba mămească. Multe fleoaște au luat copiii noștri pentru aia. [...]

Când fu anul 1941, s-au ridicat și rumânii asupra fascismului. [...] Mulți rumâni sunt pieriți de-a rândul peste toată Iugoslavia. Ei au pierit dimpreună cu sârbii, cu croații, cu slovenii și cu ceilalți frați din toată Iugoslavia. Și de aia rumânii au tot dreptul ca și cealaltă lume

⁶ În acest articol, textele vor fi întâi transliterate cu alfabet latin, păstrând însă cu fidelitate particularitățile grafice și lingvistice ale originalului, iar apoi adaptate și literaturizate, pentru o lectură mai ușoară.

În Iugoslavia cea nouă democratică și federativă. [...] Dar partidul comunist le-a dat drept să vorbească limba lor. Niciodată nu au avut rumâni noștri atâta drept ca acum. Niciodată nu au avut ei limba lor scrisă cum o au astăzi. [...]

Mai întâi în viața noastră noi cutezăm fără frică să vorbim limba noastră. La copiii noștri nu o să le mai fie frică că o să dobândească fleoaște dacă vorbesc rumânește. Și pentru asta acum trebuie cât mai bine putem să păstrăm dreptul ce l-am căpătat cu multă bătaie și cu mult sânge. (*Mai întâi în viața noastră*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 1 (22 iulie 1945), p. 1).

Daka nj' adučem aminće će am avut noj Rumanji (Vlasi) in Jugoslavija batrna moara se priznajim ka nam fost oaminj đin frunće njič florj la ureke. Šovinišći ai srbešč iš baća žok đe noj. Nje sokoća ka pe lumj' a maj proasta š' a maj glupa pe pomant. Pucinj a fost oaminj đ'aja kara nj' a potrivit barabar ku ij ši kare nje sokoća in rand ku lumja. Noj Rumanji (Vlasi) ši ciganji jeram oaminj' ai đin urma. Dak' in oraš vorbjam rumanješće, mulc se strmba la noj ši zbjera dupa noj: „Vla, Vla, pš, pš”!

Daka jerjam in vojska, toće kaplaricilji š baća žok đe noj „Vlauce”, ši daka grešam čeva nje' nžura: „Majku ti vlašku!”

Greu jerja đe noj sa' nvacam škoala. Ispravjam škoala da srbešće nu šćijam. Rar sa gasa bajat kare pljeka 'n gimnazije, k' amunka ješa la kapatij ku „gramatika” ši ku „srpski jezik”. Š' aša lumja noastra traja njenvacata ši proasta. Đe noj š aduča minće numa kand venja vremena đe izborurj ši đe porezurj. [...]

Da č' am kapatat in Jugoslavija noaua in Jugoslavija lu Tito?

Mult am kapatat.

Astaz avjem sloboda kum nam avut njič odata. Pučem sa vorbim in njimba (sic) noasta. Daka sa gasašće ši astaz vrunu sa š bata žok đe noj, atunča jesta zakon đe jel, jesta žudekata, ka njima nu kucaza in Jugoslavija lu Tito sa š bata žok đe činjeva ka nuje Srb or nu vorbešće srbješće. (*Rumanj' in Jugoslavij' a batrna š' in Jugoslavij' a noaua*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 3 (14 septembrie 1945), p. 1).

Dacă ne-aducem aminte ce am avut noi rumâni (vlahii) în Iugoslavia bătrână, trebuie să recunoaștem că n-am fost oameni din frunte, nici flori la ureche. Șoviniștii sârbești își băteau joc de noi. Ne socoteau ca pe lumea cea mai simplă și cea mai proastă pe pământ. Pușini au fost oameni de-aceia care ne-au potrivit egali cu ei și care ne socoteau

În rând cu lumea. Noi rumâni (vlahii) și țiganii eram oamenii cei din urmă. Dacă în oraș vorbeam rumânește, mulți se strâmbau la noi și zbierau după noi: „Vla, Vla, pș, pș”!

Dacă eram în armată, toate caporalele își băteau joc de noi „Vlauțe” și dacă greșeam ceva ne-njurau: „Majku ti vlašku!”

Greu era pentru noi să-nvățăm școala. Isprăveam școala, dar sârbește nu știam. Rar se găsea băiat care pleca la liceu, că greu ieșea la căpătâi cu „gramatika” și cu „srpski jezik”. Și-așa lumea noastră trăia neînvățată și simplă. De noi și-aducea aminte numai când venea vremea de alegeri și de taxe. [...]

Dar ce-am căpătat în Iugoslavia nouă, în Iugoslavia lui Tito?

Mult am căpătat.

Astăzi avem libertate cum n-am avut niciodată. Putem să vorbim în limba noastră. Dacă se găsește și astăzi vreunul să-și bată joc de noi, atunci este lege pentru el, este judecată, că nimeni nu cutează în Iugoslavia lui Tito să-și bată joc de cineva că nu e sârb ori nu vorbește sârbește. (*Rumâni în Iugoslavia cea bătrână și în Iugoslavia cea nouă*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 3 (14 septembrie 1945), p. 1).

Primul redactor-șef al publicației a fost Janko Simeonović, membru important al Frontului Național, ale cărui articole sunt deseori semnate Janku lu Moană Simeonović, așadar folosind și patronimicul sub care era cunoscut în comunitate. Sub conducerea acestuia apar primele 24 de numere din „Vorba noastră”, întâi având două pagini (primele 8 numere), apoi patru pagini: 6 numere apar în 1945, 16 numere în 1946 și 2 numere în 1947.⁷ Apariția publicației se sistează cu numărul 24, în 16 martie 1947, dar se reia un an mai târziu, în 23 martie 1948, din greșeală tot cu numărul 24. Comitetul de redacție este schimbat, iar redactor-șef devine Dimitrije Filipović, sub conducerea căruia apar 16 numere: 14 numere în 1948 și 2 numere în 1949 (ultimul în 20 februarie 1949).

Deși nu se dau explicații clare privind motivele întreruperii, primul articol din numărul 24bis, intitulat *Ku „Vorba noastră” jar ješim* (Cu „Vorba noastră” iar ieșim) menționează câteva „greutăți”, printre care faptul că nu au fost suficienți

⁷ Trebuie menționat că, pe lângă faptul că a fost redactorul-șef al primului periodic în varietatea română locală din Serbia răsăriteană, Janko Simeonović este și autorul primei publicații în graiul local. Intitulată *Kaníkatoarja partizanjaska* (*Cântecătoarea partizanească*), aceasta reprezintă o colecție de 13 poezii patriotice scrise de autor între 1942 și 1944 și publicată în 1946 la Zaječar. De altfel, unele dintre poeziile apăruseră deja în primele numere din „Vorba noastră”, iar apariția cărții este anunțată în numărul 18 (24 octombrie 1946) al publicației. Sistemul de transcriere folosit este asemănător cu cel din „Vorba noastră”, iar alfabetul la care autorul recurge este, de asemenea, cel chirilic (v. Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 119–121).

oameni care să scrie, iar scrisori de la cititori s-au primit foarte rar. În același timp însă, și echipa de redacție anterioară este învinuită pentru că nu s-a ocupat suficient de publicație:

Pe parća alalaltă njiš Redakcija a đe atunšja nu a fost în pučerje să rânduiskă tot lukru ši să împlinjaskă voja cítatorilor. În Redakcije oaminji a fost prja kuprinš ku alt lukru đin leturj de redakcije, ši la foaje ej a lukrat känd a aflat kíta vrjeme – așa pintră jalje. Da în april anu al šje a trekut sa rasformirit okrugurliji ši „Vorba noastră” a prurupt să jasă. Veri aj šje a lukrat în redakcije a fost trekuc la alt lukru. (Cu „Vorba noastră” jar ješim, articol nesemnat, în „ Vorba noastră”, nr. 24 bis (23 martie 1948), p. 1)

Pe partea cealaltă nici Redacția de atunci nu a fost în putere să rânduiscă tot lucrul și să îplinească voia cititorilor. În Redacție oamenii au fost prea cuprinși cu alt lucru din lături de redacție și la foaie ei au lucrat când au aflat câta vreme – așa printre ele. Dar în aprilie anul ce a trecut s-au reorganizat județele și „Vorba noastră” a încetat să iasă. Verii ce au lucrat în redacție au fost trecuți la alt lucru. (Cu „Vorba noastră” iar iešim, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 24bis (23 martie 1948), p. 1).

Conținutul celor 40 de numere este eterogen: în principal e vorba de știri, articole informative și politice, traduceri și explicații ale noilor legi sau ale unor decizii politice. Totuși, apar și alte tipuri de texte: articole despre boli și igienă, scrisori de pe front, amintiri din război, conversații cu săteni sau chiar poezii, povești, caricaturi. „Vorba noastră” publică aproape orice și le cere cititorilor în repetate rânduri să trimită scrisori pentru a fi tipărite.

4. Etonimele *rumân* și *vlah* în „Vorba noastră”

O chestiune interesantă privește termenii folosiți în publicație pentru denumirea comunității și a limbii pe care aceasta o vorbește. Referindu-se la apariția „Vorbei noastre”, Cristea Sandu Timoc afirmă că „atunci nu se făcea deosebire nici de către administrația iugoslavă între denumirea de român și vlah. Românii între ei își ziceau că sunt rumâni iar sârbii le ziceau când vlah când rumân” (Sandu Timoc, 2007, p. 6); cu alte cuvinte, Sandu Timoc consideră că diferența motivată ideologic pe care o întâlnim uneori astăzi în comunitate nu era încă prezentă. Lectura și analiza articolelor din „Vorba noastră” ne poate da o imagine mai exactă a situației din acel moment.

Astfel, termenul *rumân* (și derivatele sale) este într-adevăr mult mai frecvent la început, uneori dublat între paranteze prin *vlah* (și derivatele sale). De

exemplu, în articolul *Rumâni în Iugoslavia cea bătrână și în Iugoslavia cea nouă* (nr. 3, p. 1), din care am citat mai sus, îmbinarea *Rumanji (Vlasi)* apare de două ori, în schimb *Rumanj* apare de șase ori (inclusiv în titlul articolului), iar (*vorbjam rumanješće*) apare o dată. Preferința pentru *rumân* și formele sale este justificată dacă ținem seama de faptul că termenul *vlah* este exonimul, iar forme precum *Vla, Vlauce, vlaški* erau conotate negativ, așa cum se vede din citatele de mai sus.

Pe de altă parte însă, termenul *rumân* este ușor de asociat cu România, motiv pentru care începe să fie folosit tot mai rar, inițial pe poziția a doua în combinația *Vlaš (Rumanj)*, iar apoi este înlocuit de *vlah* și derivatele sale. Că asocierea *rumân – România* se făcea deja în epocă și era deja problematică o demonstrează, printre altele, un articol apărut în 1946, scris de Janko Simeonović, pe care îl cităm în întregime:

Jesta anu đe zilje đekind a pornjit sa jesa foaja „Vorba noastra”. Rumanji nostri kare a fost nakažic ka ši Srbi, đe abja a ašceptat sa vina sloboada ši sa poata ši jej sa vorbjaska pe ljimba lor. Totnat poaće sa vada ka nuje lumje pe pomint, la kare nuj drag sa vorbjaska ši sa citaje pe ljimba mumjaska. La totnat aj drag đe ljimba luj ka kum lje drag la parinc đe kopij ši la žoavina đe puju jej.

Ma, eće, sa aflat korkanj ši mankatorj la kare nu lje drag đe sloboada lumji. Lor nu lje drag njišj đe ljmbe lor – jej sint izdajnjišj. Aeja oamenj vorbjesk ka la Rumanj nu lje trabuje ljimbe lor, ka đī šje aja ljimbe je „urita” ši „njekulturnika”. Jej zik ka noj vorbim ši citajim rumanješće ka sa trešjem in Rumanja. „Va mina sa vorbic rumanješće ka sa va vinda la Rumanj” așa nje spominta mankatori aj đezburdac. Da, binje, noj pućem sa fašjem intrabašjunje, đe šje in Jugoslavija noastra a noua Srbi vorbjesk srbješće, Makedonci vorbjesk makedonješće, Hrvaci hrvacašće, Slovenci slovenješće, da Arnauci arnaucašće. Totnat vorbješće ljimbe luj, da toc trajesk pintra jej așa đe binje, ka kind sint baš đe o muma. In Jugoslavija batrina noa kućezat njima sa vorbjaska ljimbe luj, da toc sa galšjevit ši sa batut pintra jej. Gogomanji sa truđit sa faka đin noj Srbj, ama aja noa putut sa faka. Đin apa nu sa poaće fašje fok.

Đišje noj Rumanji in Jugoslavije vorbim ši citajim rumanješće?

Noj vorbim așa ka đī šje varu Tito a dat đirept la tonatu sa vorbjaska ljimbe luj. Toata lumja đin Jugoslavija sa batut supra fašizmuluj ka sa numaj fije strambataća šje a fost. Sa nuš maj bata žok Rumanu đe Srb ši Srbu đe Ruman. Pana noj njam galšjevit noj đe noj, mankatori nja pus pe toc supt krašj. E pa joće, mankatorilor, noj akuma nu nje maj galšjevit, numa trajim ka fracī, pa voj makar sa ši muric đe nakaz!

Noj vrem sa vorbim ši sa šječim rumanješće, da in Rumanjija nu vrem sa trešjem, ka đī šje noj avjem pe Jugoslavija kare je a noastra la toc. Noj vorbim rumanješće ka đī šje nje drag đe ljimba noastra. Daka intrabj pe vrūn kopil mik, pe om, pe mujerje or pe vrūn moš, dar vojesk jej ljimba lor, toc o sa spuna ka mult lje drag đe ljimba mumjaska.

Njeprijećenji lumji sa ujta ši in zi đe astaz sa faka galšjava in lumje. Da inka sa afla kiće vrūn om pin Rumanj ka ši pin Srbj kare kred la minšjunj. Jeu am dat pista un daskal-intelektualc rumanjesk kare zišje ka Rumannji (sic) nostri nu vor sa vorbjaska rumanješće. Da jeu aš zišja ka Rumanji vor sa vorbjaska ljimba pe kare a supto đin muma luj. Đe pe aša daskal Jugoslavija noastra no sa ajbe multa bunataće. Noj Rumanji vrem sa vorbim ši sa invacam rumanješće, ka đī šje nje mult maj ljesne. Ama noj nu fužjim đe fraci nostri – đe Srbj. Vrem, fraće, sa vorbim ši sa invacam ši Srbješće. Toata ljimba je buna, numa kiće vrūn om sa afla kare nuje bun. Ama kanji latra da lumja mjeržje inainće. (*Ljimba rumanjaska ši foaja rumanjaska. Skrije Janku lu Moana – Simeonović*, în „Vorba noastră”, nr. 12 (4 iulie 1946), p. 2).

Este anul de zile de când a pornit să iasă foaia „Vorba noastră”. Rumânii noștri, care au fost necăjiți ca și sârbii, de abia au așteptat să vină libertatea și să poată și ei să vorbească pe limba lor. Tot natul poate să vadă că nu e lume pe pământ la care nu i-e drag să vorbească și să citească pe limba mămească. La tot natul îi e drag de limba lui, ca cum li-e drag la părinți de copii și la joavină de puilul ei.

Dar, uite, s-au aflat corcani și mâncători la care nu li-e drag de libertatea lumii. Lor nu li-e drag nici de limba lor – ei sunt trădători. Aia oameni vorbesc că la rumâni nu li-e trebuie limba lor, ca de ce aia limbă e „urâtă” și „nekulturnika”. Ei zic că noi vorbim și citim rumânește ca să trecem în România. „Vă mână să vorbiți rumânește ca să vă vândă la români”, așa ne spăimântă mâncătorii cei dezburdați. Da, bine, noi putem să facem întrebăciune de ce în Iugoslavia noastră a nouă sârbii vorbesc sârbește, macedonenii vorbesc macedoneana, croații croata, slovenii slovena, dar arnăuții arnăuțește. Tot natul vorbește limba lui, dar toți trăiesc printre ei așa de bine, ca când sunt baș de o mamă. În Iugoslavia bătrână nu a cutezat nima să vorbească limba lui, dar toți s-au gălcevit și s-au bătut printre ei. Gogomanii s-au trudit să facă din noi sârbi, dar aia n-au putut să facă. Din apă nu se poate face foc.

De ce noi rumânii în Iugoslavia vorbim și citim rumânește?

Noi vorbim așa că de ce vărul Tito a dat drept la tot natul să vorbească limba lui. Toată lumea din Iugoslavia s-a bătut asupra fascismului ca să nu mai fie strâmbătatea ce a fost. Să nu-și mai bată joc rumânul de sârb și sârbul de rumân. Până noi ne-am gâlcevit noi de noi, mâncătorii ne-au pus pe toți sub craci. Ei păi uite, mâncătorilor, noi acum nu ne mai gâlcevim, numai trăim ca frații, voi măcar să și muriți de necaz!

Noi vrem să vorbim și să citim rumânește, dar în România nu vrem să trecem, că de ce noi avem pe Iugoslavia care e a noastră la toți. Noi vorbim rumânește că de ce ni-e drag de limba noastră. Dacă întreb pe vreun copil mic, pe om, pe muiere ori pe vreun moș dacă iubesc ei limba lor, toți o să spună că mult li-e drag de limba mămească.

Neprietenii lumii se uită și în zi de astăzi să facă gâlceavă în lume. Dar încă se află câte vreun om prin rumâni ca și prin sârbi care cred la minciuni. Eu am dat peste un dascăl – intelectual rumân care zice că rumânii noștri nu vor să vorbească rumânește. Dar eu aș zicea că rumânii vor să vorbească limba pe care a supt-o din mama lui. De pe așa dascăl Iugoslavia n-o să aibă multă bunătate.

Noi rumânii vrem să vorbim și să învățăm rumânește, că de ce ni-e mult mai lesne. Dar noi nu fugim de frații noștri – de sârbi. Vrem, frate, să vorbim și să învățăm și sârbește. Toată limba e bună, numai câte vreun om se află care nu e bun. Dar câinii latră, dar lumea merge înainte. (*Limba rumânească și foaia rumânească. Scrie Janku lu Moană – Simeonović, în „Vorba noastră”, nr. 12 (4 iulie 1946), p. 2*)

Așa cum se vede, în articolul citat mai sus Janko Simeonović folosește exclusiv formele *rumân* și *rumânește*. Doar patru luni mai târziu însă, într-un articol despre alegeri, apărut în noiembrie 1946, Simeonović reia tema „neprietenilor” care vorbesc despre „trecerea la România”, folosind termenii *Vlaš* și *vlašesce*:

Pin Vlași nostri inka sant și neprijađinj (sic). Unu jesta un reacionarj Sandu Kristi, kare đemult a fužjit đin pomantu nostru. Jel sa dus in Rumunjija inka atunșja kand a fost akolo fašisti la vlast. Đe vramja okupaciji, jel a dat sa puna pe Vlaš supt Antonesku. Sigurat ka pinga Sandu Kristi maj sant kica (sic) reacionarj și fašistj, kare vor pe Vlaš saj kutroapa. Jej o sa jesa ku mulće minșjunj. Njima nu trabuje sa lje krjada njišj o vorba, ka jej mint ka kum a mincit și pan akuma. Jej sant fašistj. Jej mint ka đe Vlaš nu dușje njima griža in Jugoslavije, și maj binje ljar fi kand ar treșja in Rumanjije. Da paj vazand ka noj farđe frika vorbim llimba noastra, jej mor đe šjuda și spun ka nu trabuje

sa vorbim vlašaște. Joce mint in tot fjelju, numa sa nje zminćaska lukru. (Janku lu Moana-Simeonović, *In zeua de 10 novembar Vlaši o sa glasuje de Narodni front*, în „Vorba noastră”, nr. 19 (1 noiembrie 1946), p. 1)

Prin vlahii noștri încă sunt și neprieteni. Unul este un reacționar, Sandu Cristi, care demult a fugit din pământul nostru. El s-a dus în România încă atuncea când au fost acolo fasciștii la conducere. De vremea ocupației, el a dat să pună pe vlahi sub Antonescu. Sigur că pe lângă Sandu Cristi mai sunt câțiva reacționari și fasciști, care vor pe vlahi să-i cutroape. Ei o să iasă cu multe minciuni. Nima nu trebuie să le creadă nicio vorbă, că ei mint ca cum a mințit și până acuma. Ei sunt fasciști. Ei mint că de vlahi nu duce nima grija în Iugoslavia și mai bine le-ar fi când ar trecea în România. D-apoi văzând că noi fără de frică vorbim limba noastră, ei mor de ciudă și spun că nu trebuie să vorbim vlășește. Iată, mint în tot felul, numa să ne zminteaască lucrul. (Janku lu Moana-Simeonović, *În ziua de 10 noiembrie vlahii o să voteze cu Frontul Național*, în „Vorba noastră”, nr. 19 (1 noiembrie 1946), p. 1)

Probabil nu este deloc întâmplător că acest articol apare imediat după încheierea Conferinței de Pace de la Paris (29 iulie - 15 octombrie 1946), care a dus la reîmpărțiri teritoriale și care e menționată în alte articole din acest număr.⁸ Folosirea termenilor *Vlași* în articol (de 18 ori, dintre care o singură dată dublat de forma *Rumanj*, pe poziția a doua) și *vlășește* pare a fi preventivă, ca o formă de distanțare și pentru a contracara orice eventuale pretenții teritoriale ale României.

Schimbarea deliberată de la *rumân* la *vlah* este cu atât mai evidentă cu cât diferența apare în texte identice, publicate la distanță de mai puțin de trei luni. Numărul 21, la fel ca majoritatea numerelor anterioare (începând cu numărul 9), conține o reclamă la emisiunile „pe ljimba rumanjaska” de la Radio Zaječar:

Radio Zajšerj. Da emisije pe ljimba rumanjaska in toata zeua: điminjaca đila 8 pana la 8.30 šjasurj ši sara đila 4.15 pana la 5.30 šjasurj, la lunžjarja valuluj (tal. duž.) 226,5 đe metare. Askultac vjesta pe ljimba rumanjaska in toata zeua điminjaca la 8 šjasurj ši sara la 5 šjasurj. („Vorba noastră”, nr. 21 (22 noiembrie 1946), p. 4)

⁸ Important de menționat în acest context este și faptul că, în urma Conferinței de Pace de la Paris și a Tratatelor de Pace semnate în 1947, Bulgaria înapoiază Serbiei trei sate cu populație românofonă care, timp de doi ani în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, intraseră în componența Bulgariei: Gradskovo, Halovo și Šipikovo.

Radio Zaječar. Dă emisie pe limba rumânească în toată ziua: dimineața de la 8 până la 8.30 ceasuri și seara de la 4.15 până la 5.30 ceasuri, la lungirea valului (tal. duž.) 226,5 de metri. Ascultați vești pe limba rumânească în toată ziua, dimineața la 8 ceasuri și seara la 5 ceasuri. („Vorba noastră”, nr. 21 (22 noiembrie 1946), p. 4)

Reclama este înlocuită în numărul 22 (25 decembrie 1946) cu un îndemn adresat pionierilor de a asculta „emisijilji noastre” și este reluată în numărul 23 (1 februarie 1947), însă emisiunile și știrile sunt de data aceasta (și în numerele ulterioare în care apare reclama) „pe lĳimba vlašaska”. Nu știm dacă a existat o decizie sau o dispoziție clară; cert este însă că începând cu numărul 19 și până la încetarea apariției „Vorbei noastre”, termenul *vlah* (și derivatele sale) elimină treptat termenul *rumân* (și derivatele sale).

5. Încercări de planificare lingvistică și de standardizare în „Vorba noastră”

Prima publicație scrisă în varietatea locală vorbită în Serbia de est constituie și o primă tentativă de planificare lingvistică a limbii vernaculare. Dacă în general planificarea lingvistică e realizată de instituții oficiale cu autoritate (de exemplu, de academii), în cazul variantei limbii române vorbite în Serbia de est, autorii articolelor din „Vorba noastră” pot fi considerați agenți ai planificării lingvistice la nivel micro („micro-level language planning” – v. Liddicoat & Baldauf Jr., 2008, pentru alte exemple). Scopul principal al „Vorbei noastre” este de a-i informa pe cititori în limba maternă, nu de a crea norme; apariția acestora poate fi însă considerată un produs secundar al scrierii în graiul local.

„Vorba noastră” este scrisă în întregime cu alfabet chirilic, unul dintre cele două alfabetice oficiale în Iugoslavia, dar fără ca redactorul sau autorii să stabilească clar corespondențele fonem – grafem și alte principii de scriere, ceea ce duce la varietate și inconsistențe de la număr la număr, de la articol la articol și chiar și în interiorul unuia și aceluiași text.

Chiar și atunci când au fost în mod explicit stabilite reguli, aplicabilitatea lor a fost redusă și adesea au fost trecute cu vederea în practică. E vorba, mai ales, de redarea grafică a fonemelor /ə/ și /i/, inexistente în sârbă. De exemplu, în josul paginii primelor două numere se stabilește că atât /ə/, cât și /i/ vor fi redade prin *a* italic: „Slova *a* skrisa stranb nu sa čičešće ka slova a, numa ka *an* vorbilji: kanje, bat, gat, vant, par, gajina, maračinj și aljće”. (Slova *a* scrisă strâmb nu se citește ca slova *a*, numai ca în vorbele: *câine*, *bât*, *gât*, *vânt*, *păr*, *găină*, *mărăcini* și altele). Această normă grafică e într-adevăr respectată în primele trei numere, însă în numerele 4 și 5 apar exclusiv literele *a* și *i*, scrise drept, iar începând cu numărul 6 se folosesc litere cu semne diacritice: *â* și (mai rar) *ă* pentru /ə/; *î* pentru /i/, fără a se da vreo regulă sau explicație. În numerele ulterioare, literele cu semne

diacritice apar tot mai rar și devin mai degrabă excepția decât regula.

O altă regulă, enunțată în două articole apărute în numerele 3 și 4, intitulate *Gramatika*, se referă la folosirea apostrofului pentru a înlocui vocale aflate în vecinătatea altor vocale, fie la începutul, fie la sfârșitul unui cuvânt. Uneori, elidarea vocalei finale provoacă și alte modificări grafice, ca în cazul vocalei finale *u*, care „trjașje đin vorb’a đin tij in vorb’ a đe doaua și sa fașie «o»” („trece din vorba dintâi în vorba de-a doua și se face «o»”), ca în exemplul: „Tu n’ oaj avut frika đe Njamc” („Tu nu ai avut frică de neamț”) (*Gramatika*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 3 (14 septembrie 1945), p. 2). Deși apostroful este utilizat constant la început (chiar și în numărul 2, înainte de explicațiile teoretice din numerele 3 și 4),⁹ el este treptat folosit tot mai rar și eliminat complet începând cu numărul 12.

Așadar, deși încearcă inițial să creeze norme grafice pentru redarea varietății locale, editorii și autorii se confruntă cu dificultățile inerente oricărui început, de care sunt conștienți, așa cum arată un articol publicat în 1946 (vezi Anexa 2). Apărut în numărul 15, acest articol, intitulat *Konferencija Rumanjilor (Vlașilor) đin okrugu nostru (Conferința rumânilor (vlahilor) din județul nostru)*, descrie o întâlnire la care au participat peste 50 de persoane din Frontul Național, filiala Zaječar, în care s-a discutat despre provocările, mai ales de natură lingvistică, cu care s-au confruntat în editarea „Vorbei noastre”, și în care s-au căutat soluții „kum să răđišje kultura la Rumânji nostri đe să poată să šća în rând ku lumja alălaltă kare je maj învăcată” („cum să ridice cultura la rumânii noștri de să poată să stea în rând cu lumea alălaltă care e mai învățată”). Dificultățile grafice datorate inexistenței în sârbă a fonemelor /ə/ și /i/ și a grafemelor corespondente nu sunt ignorate:¹⁰

Inkă o greotaće kare am avuto și kare o avjem și astăz, je aja kum să skrijem (pravopisu). Noj am luvat să fije azbuka noastră ćirilica, da noj avjem slove kare ćirilica nare: slova „ă”, ka in vorbilji: găjină, zăpadă, păpuč, blăstăm și slova „â”, ka in vorbilji kânje, pânje, băt, gât și alcilji.

Până akuma noj tot o vorbă noam skriso întrun fjelj, numa odată întrun fjelj, da altădată în alt fjel. Trăbuje akuma sa fașjem vro pravila đe o vorba so skrijem întođeuna numa întrun fjelj. (*Konferencija Rumanjilor (Vlașilor) đin okrugu nostru*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 15 (13 septembrie 1946), p. 1)

⁹ În numărul 2 apare în câteva locuri și cratima în locul apostrofului: „toc poslanjiši š’ aj srbješč, š-aj rumanjišč” (toți delegații, ș’ai sârbești, ș-ai rumânești) sau în combinația substantiv + demonstrativ: *vrjema-sta* (vremea-sta), *karća-sta* (cartea-sta), *kalugari-šća* (călugării-ștea).

¹⁰ Relevant pentru aceste greutăți este și faptul că în acest număr literele cu semne diacritice se folosesc doar în articolul pe care îl discutăm, nu și în celelalte articole.

Încă o greutate pe care am avut-o și pe care o avem și astăzi e aia cum să scriem (ortografia). Noi am luat să fie alfabetul nostru alfabetul chirilic, dar noi avem slove pe care alfabetul chirilic nu le are: slova „ă”, ca în vorbele: *găină, zăpadă, păpuși, blăstăm*, și slova „â”, ca în vorbele *câine, pâine, bât, gât* și altele.

Până acuma noi tot o vorbă nu am scris-o într-un fel, numai o dată într-un fel, dar altă dată în alt fel. Trebuie acuma să facem vreo regulă de o vorbă s-o scriem întotdeauna numai într-un fel. (*Conferința rumânilor (vlahilor) din județul nostru*, articol nesemnat, în „Vorba noastră”, nr. 15 (13 septembrie 1946), p. 1)

O altă dificultate menționată provine din existența a două varietăți, „două dijalekturi”, reciproc inteligibile: „...noj Rumanji (Vlași) vorbim in doua fjelurj (doua dijalekturj). Pelinga Bor, Boljevac și Donji Milanovac sa vorbješće intrun fjelj da in Krajina sa vorbješće in alt fjel [...] Aešća amandoaua dialekturj sa pot incalježja” („... noi rumânii (vlahii) vorbim în două feluri (două dialecturi). Pe lângă Bor, Boljevac și Donji Milanovac se vorbește într-un fel, dar în Krajina se vorbește în alt fel. [...] Aștea amândouă dialecturi se pot înțelegea”). Cele două varietăți au fost numite „dijalektu al šjejesk” și „dijalektu al čejesk”, în funcție de pronunția unor cuvinte cu /č/: *zišje* sau cu /tj/: *ziče*, și au corespondent în particularitățile lingvistice ale celor două grupuri principale recunoscute astăzi de lingviști, ungureni și țărani. Declarativ, celor două varietăți li se dă importanță egală, iar articolele pot fi scrise în oricare dintre ele; în realitate însă, există un număr semnificativ mai mare de articole în „dijalektul al šjejesk”, care astfel devine norma implicită a publicației:

Pana akuma in foaja noastra „Vorba noastra” a fost skrisorj pe amandoaua dijalekturj, numa pe dijalektul al čejesk a fost maj pucinje đe aja ka lumja đe akolo a ši trimjes maj pucinje. Noj štampujim toata skrisoarja pe ala dijalekat pe kare je skisa (sic).

Până acuma în foaia noastră „Vorba noastră” au fost scrisori pe amândouă dialecturile, numai pe dialectul čejesk au fost mai puține, de aia că lumea de acolo a și trimis mai puține. Noi tipărim toată scrisoarea pe ăla dialect pe care e scrisă.

După alegerea unui comitet care să se ocupe de cultură, întâlnirea de la Zaječar s-a încheiat cu trasarea unui set de nouă sarcini pentru membrii comitetului nou înființat, pe care le prezentăm mai jos:

1. Sa trimjata dopisurj pe ljimba rumanjaska;
2. sa raspranzaska novinjili noastre;

3. sa organizujaska lumja sa askulće toc đampreuna emisijilji pe ljimba rumanjaska in aelja saće unde jesta radio aparaturnj;

4. sa astringa ši sa trimjata kanćešje rumanješć đin lumje;

5. sa astringa ši sa trimjata povješć rumanješć đin lumje;

6. sa astringa vorbje rumanješć kare sa vorbjesk in satu lor da kare inka nu lje šćim (daka vad ka in novina noastra skrijem vro vorba srbjaska, da avjem vorba noastra, atunšje đelok sa nje ivjaska).

7. sa organizujaska in tot srezu unde jesta Rumanj (Vlaš) odbor đe kultura rumanjaska;

8. sa faka grupa kare o sa đa priredbe pe ljimba rumanjaska, ši

9. sa ažuće toc đe sa sa astringa materijal sa sa faka o gramatika, kare pana akuma noa avjem.

1. Să trimită scrisori pe limba rumânească;

2. să răspândească ziarele noastre;

3. să organizeze lumea să asculte toți dimpreună emisiile pe limba rumânească în ălea sate unde este aparate radio;

4. să strângă și să trimită cântece românești din lume;

5. să strângă și să trimită povești românești din lume;

6. să strângă vorbe românești care se vorbesc în satul lor, dar care încă nu le știm (dacă vad că în ziarul nostru scriem vreo vorbă sârbească, dar avem vorba noastră, atuncea pe loc să ne anunțe);

7. să organizeze în tot ținutul unde este rumâni (vlahi) comitet de cultură rumânească;

8. să facă grupă care o să dea serbări pe limba rumânească și

9. să ajute toți de să se strângă material să se facă o gramatică, care până acuma n-o avem.

Din aceste misiuni ale comitetului (și mai ales din cele de la numerele 6 și 9) rezultă cu claritate că „Vorba noastră” poate fi considerată o primă mostră de standardizare, mai degrabă circumstanțială decât proiectată, a varietății vorbite în Serbia de est. În accepțiunea pe care o dă John Joseph termenului, standardizarea circumstanțială (*circumstantial standardization*) se referă la faptul că o anumită varietate poate deveni dominantă, poate deveni forma utilizată convențional pentru anumite scopuri fără ca cei care o folosesc să aibă neapărat această intenție. În această situație, standardizarea este „o consecință secundară a unor factori sociali, politici, economici, rasiali, religioși, militari, literari mai dominanți” (Joseph, 1984, p. 88; trad. aut.). Standardizarea proiectată (*engineered standardization*), pe de altă parte, este „obținută prin efort direct, conștient” (Joseph, 1984, p. 88; trad. aut.): un grup de persoane, care formează de obicei

elita respectivei comunități, iau decizii în mod conștient și programatic și sunt implicate activ în procesele de selectare, codificare, elaborare și implementare (în termenii lui Haugen, 1966) a unei anumite varietăți. În cazul standardizării circumstanțiale, procesul e semi-conștient, iar evoluția către standard e treptată și improvizată. Cei care au creat și au scris în „Vorba noastră” erau elita comunității în acel moment, însă nu erau scriitori de elită, pentru că scrisul în graiul local era un experiment.

În „Vorba noastră”, selectarea normei este în general implicită. Conform articolului prezentat mai sus, faptul că este mai frecventă una dintre cele două varietăți („dijalektul šjejesk”) nu este neapărat o decizie sau o preferință a redacției, ci se datorează mai degrabă faptului că textele primite la redacție sunt scrise în principal de vorbitori ai acestei varietăți, care, în paranteză fie spus, erau și sunt superiori numeric celorlalți. Cu toate acestea, se observă uneori că unele forme apar scrise diferit în titlu și corpul articolului (nr. 1, p. 2: *nostrī* în titlu, dar *nošćī* în articol; nr. 10, p. 2: *đin* în titlu, dar *din, de, diminjaca, vjede* în articol). E posibil și probabil că titlul era dat de redacție, nu de autorul articolului. În acest caz, nu se poate vorbi doar de inconsecvență, ci folosirea în titlu a formelor specifice varietății vorbite de ungureni („dijalektul šjejesk”) sugerează o posibilă intenție de normare și uniformizare în direcția acestei varietăți.

Procesul de codificare, care se referă la crearea instrumentelor de descriere și prescriere a unei varietăți în ortografie, dicționare și gramatici, este și el incipient, mai degrabă dorit decât realizat, și caracterizat de inconsecvențe (mai ales în ce privește stabilirea și aplicarea normei grafice). În cazul publicației „Vorba noastră”, codificarea merge mână în mână cu procesul de implementare a normei, deoarece crearea sistemului grafic și folosirea în scris a limbii este în sine o modalitate de a propaga varietatea în rândul vorbitorilor și de a-i extinde funcțiile. De asemenea, în câteva articole din „Vorba noastră” se menționează situații în care varietatea locală a fost folosită în public, în discursuri publice, la serbări, precum și în programe radio, ceea ce poate fi considerat un pas important în implementarea și acceptarea normei.

În ce privește procesul de elaborare a normei, un rol important îl are planificarea corpusului. Dată fiind natura publicației „Vorba noastră”, autorii și editorii s-au confruntat cu necesitatea creării terminologiei, mai ales politice și administrative, dar nu numai. De aceea, au recurs fie la împrumuturi din sârbă: *srez* „ținut”, *okrug* „județ”, *zadruga* „cooperativă”, *činovnik* „funcționar”, *pretsednik* „președinte”, *izborurj* „alegeri”, *samoglasnik* „vocală”, *a tužit la sud* „a dat în judecată”, fie la traduceri și calcuri după limba sârbă: *purtatoriu* „conducător”, *varu, verišoara, varujka* „tovarăș, -ă”, *vorbă* „discurs”, *pomânt* „țară”, *frontu lumji* „Frontul Național”, *nacijilji inpreunaće* „Națiunile Unite”. Aceleași procedee se întâlnesc și în cazul vocabularului general, cu mențiunea că termenii nou creați și

calcurile sunt mai frecvente decât împrumuturile din sârbă, iar uneori termenul românesc e glosat între paranteze cu echivalentul său sârbesc: *žudičala (suđenje)* „judecată”, *arme (oružije)*, *aj šje mîna traktorlji (traktoristi)* „ăia ce mână tractoarele”, *teatrurj (pozorišturj)* „teatre”, *matasa (svila)* „mătase”, *ploamblare (izlet)* „plimbare”, *sa randujaska (uređaska)* „să rânduiască”, *sakara (raž)* „secară”, *Konferencija đe pašje (Mirozna konferencija)* „Conferința de Pace”, *poljlitika đinafara (spoljna politika)* „politica externă”, *berza njagra (crna berza)* „bursa neagră”, sau invers, termenul sârbesc e glosat cu echivalentul său românesc: *solana (unđe sa skoaće sarja)* „salină”, *a pobeđit (invins)* „a învins”, *pjesak (nasip)* „nisip”, *petoljetka noastră (planu al đe 5 anj)* „planul cincinal”, *botanika (nauka kare invaca đe jerburj)* „botanică”, *stipendije (ažutoare in banj)* „bursă”, *lukru in pozadina (in urma frontuluj)* „în spatele frontului”.

6. Încetarea apariției publicației „Vorba noastră”

După apariția sincopată a 40 de numere de-a lungul a patru ani, „Vorba noastră” și-a încetat apariția în 1949, fără ca ultimul număr să dea vreun detaliu privind acest lucru. Sandu Timoc afirmă laconic că „datorită biroului informativ de la București, în 1948 ziarul «Vorba Noastră» a fost suspendat, deci desființat” (Sandu Timoc, 2007, p. 6). Evident, Sandu Timoc face referire la cea de-a doua întrunire a Cominformului, care a avut loc la București în iunie 1948. Cominformul sau Biroul Comunist de Informații este numele uzual al Biroului de Informații al Partidelor comuniste și muncitorești, activ între 1947 și 1956, al cărui scop era de a controla evoluția ideologică și politică a statelor și partidelor comuniste din Blocul de Est (Marcou, 1977). Datorită însă conflictului dintre Stalin și Tito și îndeplinirii comunismului iugoslav al acestuia din urmă de viziunea sovietică, în cadrul întrunirii Cominformului de la București, Partidul Comuniștilor din Iugoslavia este exclus din organizație, toate statele membre începând o epurare „anti-titoistă”. Nu este, prin urmare, exclus ca desființarea publicației să fi fost, într-adevăr, cauzată, cel puțin indirect, de măsurile represive asupra unui număr important de membri de partid din Iugoslavia, impuse de autoritățile comuniste, sau de dificultățile economice semnificative cu care Iugoslavia s-a confruntat în perioada imediat următoare.

Informații mai exacte cu privire la încetarea apariției publicației „Vorba noastră” pot fi însă găsite într-un raport al Departamentului pentru Apărarea Poporului (OZNA), agenția de securitate a Iugoslaviei comuniste. Cităm în traducerea noastră: „În primul rând, publicația e scrisă în dialectul folosit de ungureni, cu cuvinte românești adăugate, pe care aceștia nu le puteau înțelege. Țăranii nu vorbeau acel dialect și nici nu-l înțelegeau bine. În al doilea rând, era imposibil să exprime în *vlaški* ce voiau să spună, și de aceea foloseau multe cuvinte sârbești, iar în al treilea rând și cel mai important cred că se temeau că în

cele din urmă aceasta îi va conduce către România” (Pejanović, 1948-1949/2012, p. 79). Așadar, conform raportului, preferința implicită dată doar uneia dintre varietăți îi excludea pe vorbitorii celeilalte, iar termenii sârbești și calcurile după sârbă făceau ca textele să fie uneori de neînțeles pentru cititori, al căror nivel de alfabetizare era oricum foarte scăzut. Nu putem nega că uneori se întâlnesc fraze ilizibile pentru cei care nu știu sârbă, precum „Am uspit sa rešim nacionalno pitanje, sa fašjem federativno uređenje ši sa stvorim narodnu vlast” (Am reușit să rezolvăm chestiunea națională, să facem organizarea federativă și să creăm guvernul popular) (nr. 5, p. 2), însă acestea sunt mai degrabă excepția, decât regula.

După încetarea apariției „Vorbei noastre”, scrisul în graiul local devine o chestiune izolată, iar încercările de planificare și standardizare lingvistică sunt reluate abia după 60 ani, la începutul anilor 2000, prin acțiunile conștiente și programatice ale taberei independentiste (v. Sorescu-Marinković & Huțanu, 2024). Interesant de observat este faptul că promotorii actuali ai standardizării lingvistice din Serbia de est nu fac, în materialele lor programatice, nicio referire la această primă mostră de standardizare a varietății române, cu care au însă foarte multe lucruri în comun.

BIBLIOGRAFIE

- Carta Europeană a Limbilor regionale sau minoritare (1992). <https://rm.coe.int/16806d358a> (Data accesării: 23.09.2023)
- Giuglea, G. (1912/2008). Români din Serbia. În *Români din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, cu o prefață de Dr. S. Manuilă și o introducere de E. Bucuța, București, I-III, Imprimeria Institutului Statistic, s.a. Ediție de N. Mușat. Prefață de O. Hedeșan. Postfață de S. Golopenția, vol. I, (p. 148–161). Marineasa.
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist*, 68 (4), 922–935
- Huțanu, M. (2021). Performing Vlach-ness Online: The Enregisterment of Vlach Romanian on Facebook. În A. Sorescu-Marinković, M. Dragnea, T. Kahl, B. Njagulov, D. L. Dyer & A. Costanzo (ed.), *The Romance-Speaking Balkans. Language and the Politics of Identity*, (p. 233–255). Brill.
- Huțanu, M. & Sorescu-Marinković, A. (2015). Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană: provocări și perspective. *Philologica Jassyensia*, 11/2 (22), 201–211.
- Huțanu, M. & Sorescu-Marinković, A. (2018a). Non-dominant Varieties of Romanian in Serbia: Between Pluricentricity and Division. În R. Muhr &

- B. Meisnitzer (ed.), *Pluricentric Languages and Non-Dominant Varieties Worldwide: New pluricentric languages – old problems*, (p. 233–246). Peter Lang.
- Huțanu, M. & Sorescu-Marinković, A. (2018b). Writing Systems and Linguistic Identity of the Vlach Community of Eastern Serbia. *Diacronia*, 7, 1–14.
- Joseph, J. (1984). The Engineering of a Standard Language. *Multilingua*, 3-2, 87–92.
- Конёв, Д. В. (2020). Двужычые владов Сербии: анализ спонтанного полилога на Л1. *Балканско езиковзнание / Linguistique balkanique*, 59/2, 300–322
- Liddicoat, A. J. & Baldauf Jr., R. B. (2008). Language Planning in Local Contexts: Agents, Contexts and Interactions. În A. J. Liddicoat & R. B. Baldauf Jr. (ed.), *Language Planning and Policy: Language Planning in Local Contexts* (p. 3–17). Multilingual Matters.
- Marcou, L. (1977). *Le Kominform: le communisme de guerre froide*. Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
- Mocanu, N. (2021). Prefață. În Neiescu, P., Beltechi, E., Faiciuc, I. & Mocanu, N. (ed.), *Atlasul lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc*. Vol. I. *Corpul omenesc (I)*, de I. Faiciuc (p. XIII–XX). Editura Academiei Române.
- Pătruț, I. (1942). Folklor de la Românii din Sârbia. *Anuarul arhivei de folklor*, VI, 329–384.
- Pejanović, M. (1948–1949/2012). *Vlasi. Elaborat OZN-e 1948–1949. godine*. Ediție de J. Pejin și M. Sredojević. Mala biblioteka Svečanik.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine. 2022 Census of Population, Households and Dwellings. Nacionalna pripadnost. Podaci po opštinama i gradovima. Ethnicity. Data by municipalities and cities (2022). <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234001.pdf> (Data accesării: 23.09.2023)
- Sandu Timoc, C. (2007). Cum s-a născut ziarul *Vorba noastră* la românii din Timoc – Serbia de N-E (1945). *Dacia Aureliană. Revista românilor din Timoc*. <https://archive.org/details/Cum-S-A-Nascut-Ziarul-Vorba-Noastra> (Data accesării: 23.09.2023)
- Sikimić, B. (1999). Humorni aspekt srpsko-vlaške jezičke komunikacije. *Radovi simpozijuma: jugoslovenski Banat, kulturna i istorijska prošlost*, 4, 112–118.
- Sorescu-Marinković, A. & Huțanu, M. (2019). Ideology and Representation of Vlach Romanian Online. Between Linguistic Activism and Unengaged Language Use. *Bulletin of the Transilvania University of Brașov*, Series IV: Philology and Cultural Studies, 12 (61), 1, 71–86.
- Sorescu-Marinković, A. & Huțanu, M. (2023). *The Vlachs Of Eastern Serbia: Language and Society*. Austrian Academy of Sciences Press.

- Sorescu-Marinković, A. & Huțanu, M. (2024). Standardizing Vlach Romanian: a Remissive Issue. În Nomachi, M. & Kamusella, T. (ed.), *Languages and Nationalism Instead of Empires*, (p. 244–263). Routledge.
- Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti i maternjem jeziku, po regionima (2023). <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020304?languageCode=sr-Latn> (Data accesării: 23.09.2023)
- Weigand, G. (1900/2008). Dialectele românești ale Valahiei mici, ale Serbiei și ale Bulgariei. În *Românii din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, cu o prefață de Dr. S. Manuilă și o introducere de E. Bucuța, București, I-III, Imprimeria Institutului Statistic, s.a. Ediție de N. Mușat. Prefață de O. Hedeșan. Postfață de S. Golopenția, vol. I, (p. 71–87). Marineasa.

SURSE

Vorba noastră (1945-1949).

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije> (Data accesării: 23.09.2023)

<http://www.gergina.org.rs/index.php/vlasko-pismo> (Data accesării: 23.09.2023)

Monica Huțanu / Annemarie Sorescu-Marinković

„VORBA NOASTRĂ” (1945-1949). THE FIRST NEWSPAPER IN THE LOCAL ROMANIAN VARIETY FROM EASTERN SERBIA

Summary

The article represents the first thorough description of „Vorba noastră” („Our word”), published in Zaječar between 1945 and 1949, which was the first newspaper written in the Romanian variety spoken in Eastern Serbia and printed in the Cyrillic alphabet. The analysis of the 40 issues allowed us to observe the competition between the two ethnonyms, *rumân* and *vlah*, and the process of replacing the former term with the latter. At the same time, the micro-level language planning that takes place in the texts published in „Vorba noastră” suggests that the newspaper can be seen as an example of incipient, circumstantial standardization of the variety of Romanian spoken in Eastern Serbia.

Keywords: Romanian variety, ethnonyms, language planning, standardization, Eastern Serbia

Моника Хуцану / Анамарија Сореску-Маринковић

**„ВОРБА НОАСТРĂ” (1945-1949). ПРВЕ НОВИНЕ НА ЛОКАЛНОМ РУМУНСКОМ
ВАРИЈЕТЕТУ ИЗ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

Резиме

Чланак представља први детаљан опис новина „Ворба ноастрă” („Наша реч”), првих новина написаних ћирилицом, на румунском варијетету који се говори у источној Србији, а које су штампане у Зајечару између 1945. и 1949. године. Анализа свих 40 објављених бројева омогућила нам је да посматрамо надметање у употреби два етнонима, Румân и Влах, као и постепени процес замене првог термина другим. Истовремено, језичко планирање на микро нивоу које се одвија у текстовима објављеним у новинама „Ворба ноастрă” сугерише да се ове новине могу посматрати као пример почетне, непосредне стандардизације варијетета румунског језика који се говори у источној Србији.

Кључне речи: румунски варијетет, етноними, језичко планирање, стандардизација, источна Србија

Анеха 1

Anul	Naționalitate: <i>Vlah, Vlasi</i>	Limbă maternă: <i>vlaški</i>
1948	93.440	-
1953	28.047	198.861
1961	1.368	-
1971	14.724	139.902
1981	25.596	129.613
1991	17.804	71.534
2002	40.054	54.818
2011	35.330	43.095
2022	21.013	23.216

Анеха 2

оштарина плаћена у готову

МОАРЂА ФАШИЗМУЛЪ — СЛОБОДА ЛУМИ

ВОРБА НОАСТРА

ОРГАНУ ЛУ ОКРУЖНИ НАРОДНИ ФРОНТ - ЗАЈШЈЕРЈ

Цена Прјецу 2 д.н. А ДРЕСА : улица аду Свџторп Марковић 7 табофону Ај: 38 Зајшјеџ, 13 септ. 1946 Издази Јаса ће 2 пута месечно орј Ђа луај Нумара ал је 15 а иу II

Ун паш инаиће ин вијаца ноастра

Конференција Румањилор (Влашилор) њин округу ностру

Је аљес одбор кара о са поарше гринка ње инаитала култури ноастре

Њин тот округу Зајшјеџуј са астрје реише писта 50 ње Румањ (Влаш) та са ворбејска кум са раише култура ла Румањ ностри ће са поата са паша ин рџад ку луаја е давати кара је мај бинаца. Ла аста конференција а фост пелига сеише ши њџ инац (интелектуал).

Аста је а мај њинџи конференција ле кара а веиат делегач њин тот округу ностру ши аста конференција

култ о са ажуће ће са поата са раише култура ла луаја ноастра. Ла аста конференција са вазут тоаће греотациља писта кара са дат њи дукру ла раишала култури румањаска. Аста конференција арат ши аја ка луаја ноастра а каицат ку ће истаа слобода ин држава ноастра а ноада, а каицат слобода ће са поата са ворбејска љима мујаска, ши са поата са ајре ши ноиши ши кард скриса ле љима мујаска.

фост аја ка ној Румањ (Влаш) ворбиш ин доау фјејурј (доау дијалектурј) Пелига Бор, Бољенац ши Доиш Миланаоца са ворбејше интруи фјејџ да ин Крајина са ворбејше ин аат фјејџ, ши а спус:

„Аеиша о са фије доауа дијалектурј тот о љима нума са ворбејше ин доауа фјејурј. Ла аеиша а ле тоауа дијалектурј пунем са ле дам нуме: ДИЈАЛЕКТУ АЛ ШЈЕЈЕСК ши ДИЈАЛЕКТУ АЛ ЧЕЈЕСК, ле аја кум са ворбејше ворба: ШЈЕ, ор ЧЕ, Инкатра Бор, Бољенац ши Миланаоца са азише „шје“ ши ала је дијалекту ал шјејеск, да ин Крајина са азише „че“ — а коло је дијалекту ал чејеск. Аеиша амадоауа дијалектурј са пот инчаљеја. Не дијалекту ал шјејеск са азише: „Јел азише ка сант зепје шјасурј ши шјинспраише минутурј“, да не „дијалекту ал чејеск“ — Јел аиче ка сант аече часурј ши чинспрече минутурј“.

Пана акума ин фоаја ноастра, Ворба ноастра а фост скрисорј не амадоауа дијалектурј, нума не дијалекту ал чејеск а фост мај пунџе је аја ка луаја је а коло а ши тримјес мај пунџе. Ној штатуиши тоата скрисора не ала дијалект не кара је скиса.

Иака о греотаче кара амауито ши кара о ајеш ши астаз, је аја кум са скрием (правосиус). Ној ам луват са фије ажука ноастра иришала, да ној ајеш слове кара иришала наре: слова „а“, ка ин ворбила: гаиша, алаада, палуц, багаста ши слова „а“, ка ин ворбила: аласе, аласе, баг, паг, ша аласа.

Иада акума ној тот о ворби ноам скриса интруи фјејџ, нума одата интруи фјејџ, да аата ага ин аат фјејџ. Трајуе акума са банием кара правана не о ворба о скрием гагобеиша нума интруи фјејџ.

Дукру ностру ар фи фост мулт мај уиор акад ар фи ажуке њин округ ку кит мај мулџе скрисорј (доисурј). Синт оаиши кара ња тримјес скрисорј, нума а тримјес нума одата ши пјеурна нумај,

гишчина ка је бестул. Ваши њаише трабује о са тримјата скрисорј интруи ши аја са са скрије аша кум са ворбејше“.

Пеурна аду Цузановиш а ворбије је емисија ле љима румањаска писта радио Зајшјеџ, кара интруи интја а фост ће 2 орј не

ДИСКУСИЈА

Луна ворба лу аџур Цузановиш а фост дискусије њин кара са мај вазут греотациљ ши синићелурши ши њин кара са вазут кум трабује са са дукре башаи љаише. Мај ла урџа је ајеш ун одбор кара о са поарше гринка је тот дукру башаи љаише ши кара мулт о са поарска љаише култура ноастра а румањаска. Ин одбор сит леаш аеиша.

Таса Радуловиш, Бора Димитријевиш, Свџторп Цузановиш, Гина Ружин Трокиш, Димитрије Филиповиш, Коста Филиповиш, Драгина Недељковиш, Јанко Сиконовиш, Љубинџа Павличиновиш, Ђорђе Ђорђевиш, Милорад Величијевиш, Миленко Станојевиш, Александар Станковиш, Зарија Богденовиш ши Толор Бехириш.

Белок дупаише са фронт конференција Округу ин одбор ће култура румањаска са вобит ше астринга са дукре. Одбору а каицат аеиша аидаткурј:

1. Са тримјата доисурј не љима румањаска;

2. са расприрајска ноињили ноастре;

3. са ажуке тои љаишеуна са ажуке ле интруи орј; Акума трабује са љаише луаје ши са каре шјаише фрумос са аише ши са аише писта радио. Јур аша трабује са љаиши ши оаиши кара шјаиу са аика фрумоса аидатурј ин луаја, ин клавџ ор ин алашаје.

са организација акума са ажуке тои љаишеуна емисијаш не љима румањаска ин аеља саише уије је јеста радио апаратурј;

4. са астринга ши са тримјата каићеише румањеш њин луаје;

5. са астринга ши са тримјата појешњ румањеш њин луаје;

6. са астринга ворбије румањеш њин кара са порбејек ин сату лор да кара аид ка ну ле шимс (аика аид ка ин ноишна ноастра скрием вро ворба србјаска, да ајеш ворба ноастра, атуише белок са џе ирајска).

7. са организација ин тот срезу уије јеста Румањ (Влаш) одбор ће култура румањаска;

8. са фака група кара о са џа приреде не љима румањаска, ши

9. са ажуке тои ће са са астринга матерјал са са фака о граматика, кара пана акума но ајеш.

Аста конференција мулт о са ажуке ла раишала култури румањаска.

Ворба лу Јанко лу Моана - Сисековиш

Конференција а џеишко вџур Лутор аду Бекор, поаљану луаји њи Ђегиши ши белок а дат ворба ла кару Јанко лу Моана Сисековиш, кара а ворби кум са ситуација политика кум ин поимту ностру аша ши бинафара ње држава ноастра.

Воронд же Конференција је пашје (Мирозна конференција), вџур Јанко а спус ка Советски Савет ка адалаише поимтурј њин а ин ај са наксџаише са адука аша пашје кара о са аија аит ва фи луаја. Ам паша Советски Савет ката пашје ши трај буа не поимт, имеријалисти ну вор аша пашје.

Те ситуација ин поимту ностру, вџур Јанко а спус ка тоата луаја ноастра, кум а фронт баџа ку финансиш са жг ку служили луј белок са дат ку тоу ла дукре ће са појаска тот аја шје је свџр ши руит же вџара баџаи. Пелига аналезе јел а спус:

„Са дукра ку маре воје са са појаска поимту ностру. Са раиша шкоале, нодурј фабрици, дукруиши са бирјејке ши, тот алташје. Луаја ку тоата пунарја дукра, ши дака ну поаие акума тот са фије ката ће о ката, са дукра ће са фије мај буи баниц љаише, ње копији ши ње љеиоци ностри.“

Сант ши ла ној синићеле, ала ној ла тот пашу катаа са ле бирјејке. Ђин а ин аи, њин а ин ин аи, реакција вџејџ ка поимту ностру њејрже ин аише.

Реакција ката са синићаска луаја ноастра ла тот пашу. Реакција бинафара акума ла гасит не Драгољуб Јовановиш, кара је вџајаја окупиаци, пана луаја ши сељеи а дат оаиши петру слобода, а фост интлат инбрикат ин поаље ажуришги ши же јел а пураг гринка Драгн Јовановиш, кара а фост ин служба окупаторул. Реакција бинафара ката рџадиши ин поимту ностру ши ла гасит не Драгољуб Јовановиш.“

Мај ла урџа, вџур Јанко са иџраба је шје ворбиш ној румањешје, ши а спус:

„Не љима румањаска писта радио скрием ќе аја ка синиш Румањ (Влаш), ка њи мај лееше ши мај бине инчаљејем. Уиш аик ка ној ну синиш Румањ (Влаш) шидаса ње миш кичуеџе ворбиш румањешје. Аеја кара стун ка са ну ворбиш румањешје синт луаишам. Ној синиш Румањ (Влаш) ши ку Срби синиш фрац ши вреа са трајна ку јеј бине.“

Греотациља ин дукру поаи акума

Луаа вџур Јанко, а ворби вџур Геза Цузановиш, кара а корбић же тоаће греотациља писта кара са дат ин дукру пелига ноишна не љима румањаска. Ворба ностру ши пелига емисија

ле не љима румањаска писта радио стипаца Зајшјеџ, пелига дукру ла раишала култури а румањаска.

Мајинтиј вџур Цузановиш а спус ку аша бинацраља мај марј греотач а

Кампоњиљи траг груи ин магаџина држави